

OUDE WATERMOLEN en nauwelijks tot
boerderij op Sonsbeek bij Arnhem. Grootte Pier, L
Friesche goe
noemde de Gelderschen van zijn tijd „spilziek, op
winst en van middelen, kloekmoedig, onbevreesd, op
den krijg en rap ter hand”. In poëzie overgebracht.

„Sterk van teringe,
„Slap van neringe,
„Kloek in den velde,
„Maer dorre van gelde,
„Vroom van moede,
„Maer klein van goede,
„Doch onversaecht in 't strijde.”

De bekende dicht Staring heeft al een heel wat
beeld opgehangen:

„Ik ben uit Geldersch bloed!
„Opregt is mijn gemoed,
„Aan eenvoud heb ik lust.
„Met pracht en weeld' komt zorg,
„Genoegzaamheid baart rust.”

Het is niet mogelijk, alle Geldersche menschen van de
„over één kam te scheren”. Het type van het Veluwe
boorte in z'n donkere kleeren, dat op een armen bodem
zuinig moet leven, is weer heel wat anders dan de Graafschap
wien het Saksische type nog het zuiverst weerspiegelt: breede schou-
hoekige schouders, maar — vriendelijk en gulhartig. Eenvoud draagt
het Geldersche leven vrijwel overal het stempel, ook in de Betuwe
waar de landbouwer en de kippenboer hoogtij vieren en het Fran-
ras nog in opgewekten levenszin nawerkt.

In Gelderland, meer bijzonder op de Veluwe, heeft het
leven diepe trekken in het volksbeeld gegroefd. Daartoe heeft
geïsoleerd wonen op de onafzienbare heidevelden meegewerkt
merkwaardig — meer het betrouwen doen stellen op God dan
Drente, waar men in z'n isolement verdoft. Een kring als Drenthe
den Berg te Voorthuizen om zich vormde, was juist daar denkbaar
en nog tot op dezen dag is de Veluwe in menig opzicht getuige van
een vroomheid, die zoal niet door staalgians, dan toch door innigheid
en eenvoud aantrekt.

Gelderland had reeds in de 16e eeuw ongeveer zijn tegenwoordigen
vorm; Karel V heeft in 1543 de hertogdommen Gelre en Zutphen
onder zijn scepter vereenigd. V. D. M.

DIT EN DAT UIT GELDERLAND I)

GELDERLAND, onze op 10 K.M². na grootste provincie, is voor een dominee de aan-
trekkelijkste, want je kunt haar in drie punten verdeelen: de Veluwe, de Betuwe en de
Graafschap met den Achterhoek. Maar Gelderland is ook onze mooiste provincie: Arnhem,
Nijmegen, Apeldoorn, Nunspeet; en de gezondste, want waar vindt ge zooveel sanatoria,
herstellingsoord en vakantiekolonies als in Gelderland? Niet alleen boven, maar ook in
den bodem is Gelderland een rijke provincie; de zout-industrie te Boekelo en het vinden
van steenkool-beddingen bij Winterswijk behooren tot een nog lang niet afgesloten hoofdstuk.
Naast natuurschoon, heeft Gelderland evenzeer industrie; men denke maar even aan de
grote kunstzijdefabrieken te Arnhem en Ede, aan de papierfabrieken te Renkum en op de
Veluwe, en aan de emaillefabriek te Dieren. Dan ook is de provincie rijk aan en beroemd door
eieren: de Barnevelders. En om te besluiten met toekomst-muziek: de Amsterdam-Rijnverbinding
door de Geldersche vallei.

Zoo is Gelderland aan diverse kanten een belangrijk gewest en laten we niet vergeten: dat
is het ook vroeger geweest, getuige zijn zeer oude en soms rumoerige geschiedenis, waarvan
Pietje Best ons op school in vele cijfers getuige heeft. Daar was reeds van verre tijden de
Bat-ouwe (= vette vlakte), de wijk- en woonplaats der Batavieren, die er hun houten
hutten opsloegen. Tegen den dreigenden watersnood, als de Maas door den storm buiten
hare oevers werd gestuwd, zochten zij een toevlucht op de hoog gelegen terpen of vliedbergen,
voorspel van de dorpen. Daar hebben zij hun dooden op hooge houtstapels verbrand, hun
landdagen gehouden. En in de onschendbare wouden hebben zij Wodan vereerd. Maar
toen Claudius Civilis vernam, dat de Romeinsche naam was uitgedelgd bij de Batavieren,
zijn die terpen ook slagvelden geweest.

De opgravingen in Gelderland gaan veel verder nog terug; men weet, dat vóór de
Romeinen de Kimbren en Teutonen in de Betuwe hebben gewoond en wie het prachtige,
maar veel te weinig bekende Museum-Kamm te Nijmegen bezoekt, kan zich een beeld
vormen van de oude tijden uit gevonden scherven en urnen, uit potten en vazen en uit
merkwaardig strijdtuig. Van de Frankische en Saksische volksstromingen, die Gelderland
van het Zuiden en het Oosten zijn binnengekomen, is in taal, zeden en huisvesting nog
menig spoor te ontdekken en dat vooral in den Achterhoek. Wie van later tijdperken
herinneringen wil zien, kan zoowel in het Provinciehuis te Arnhem als in het museum van
Zutfen (Wijnhuis) van zijn gading vinden. Bijzondere vermelding verdient Harderwijk, eens
de zetel eener beroemde hoogeschool, waaraan nog de kruidtuin en de naam Linnaeus
herinneren.

Maar laten we het verleden nog even voor wat het is; het heden heeft nog zooveel
meer te vertellen. Want deze provincie, die bijna 15% van 's lands oppervlakte beslaat en
ruim 10% der bevolking bevat, heeft dientengevolge op verschillend gebied heel wat in de
melk te brokken. Van den varkensstapel in Nederland, heeft zij 20% in bezit, van het
rundvee 15% en van de paarden 14%. Haar bouwland-oppervlakte is niet minder dan
133.000 H.A., haar grasland beslaat nog meer: 177.000 H.A., en dat wil wat zeggen voor
een provincie, die op de kaart zooveel geel (zand) en zoo weinig groen (gras) te zien
geeft. Rijk is Gelderland aan bosch: 82.000 H.A., d.i. ongeveer een derde gedeelte van het
Nederlandsch boschbezit, en hieraan dankt het zijn roep van natuurschoon. De woeste grond
is er sedert 1870 bijna gehalveerd, maar dat is een quaestie van standing, want Gelderland's
hoofdstad Arnhem is de zetel der Ned. Heidemaatschappij, die de pionierster is geweest
en thans nog de stuwende kracht is van het ontginningswerk in ons land.

Gelderland wordt zeer verschillend bewoond wat betreft de bevolkingsdichtheid. De Veluwe
is wel de minst bewoonde plek van ons land: 25—50 bewoners per K.M². Daarentegen zijn
er in Gelderland ook gebieden van 160 bewoners per K.M², maar ook dit cijfer blijft ver
beneden het lands-gemiddelde: 226 per K.M². De bevolking vindt uiteraard voornamelijk
haar bestaan in landbouw en veeteelt, in mindere mate ook in de nijverheid (er zijn 115
fabrieken met 100—1000 arbeiders); in de visscherij ter Zuiderzee, die dus mettertijd zal
eindigen of omgezet wordt in zoetwatervisscherij; en in het eigenaardige, onder en boven
de wet staande pensionbedrijf. De Geldersche volksaard is — gelukkig maar — heel wat zachter
dan hij in vroeger tijden was, toen het zwaard

IN DE BETUWE. Als de boom-
gaard bloeit en de bloesem kleurt.

DIT EN DAT UIT GELDERLAND ¹⁾

MEN kan in de maand Mei niet over Gelderland schrijven, zonder eerst een eeresalut te brengen aan de Betuwsche Meikersen. Ik doe dat bij monde van Robidé van der Aa, die in 1839 aldus zijn dichtader opende :

„Laat Utrecht vrij haar ooftschat roemen,
„De Wijckerkers Noord-Holland noemen,
„De Betuw' biedt de keurigste aan.
„Van alle kersen hier op aarde
„Heeft hare vrucht de hoogste waarde,
„Geen kers kan naast de Meikers staan.”

Dus daar valt na negentig jaren niet aan te tornen. Evenmin aan een andere maar veel oudere Betuwsche merkwaardigheid: de Woerden; dat waren de terpen, waarover ik in het eerste artikel schreef en die een eeuw geleden door vele opgravingen zoodanig in de aandacht waren, dat de bekende O. G. Heldring een heel boek schreef over door hem gemaakte wandelingen ter verkenning van die „eenvoudige eereheuvelen in de vrije natuur, die meer ons gemoed treffen en verheffen dan de prachtige gedenkzuilen der grooten onzer eeuw binnen sombere gewelven van kelders of kerken”. Deze geestdrift van een anderen schrijver kan natuurlijk een gemiddeld Nederlander niet deelen; hem spreken de vaak indrukwekkende graftomben in onze kerken meer toe dan de vergane resten van een ver verleden, diep uit den grond gedolven.

Meer echter dan uit de gevonden kannen en kruiken, urnen en munten kan de zoeker uit de ligging en de gesteldheid van den grond, waaruit ze gedolven werden, zich een voorstelling maken van de leefwijze der oudste bewoners. Heldring wijst er bijv. op, dat zij des zomers in de lagere Betuwe, des winters op de hoogere Veluwe woonden, en dat de hoofdwegen der Betuwe van de bergzijde juist op de Woerden uitloopen. De meeste dorpen liggen tusschen twee zulke hoofdwegen.

Tot de treffendste vondsten behoort zeker wel de steenen doodkist op het kerkhof te Hemmen, Noordelijk van de kerk. Een gewaarte van 1200 à 1500 pond, waarin men niet alleen een lijk, maar ook acht vrij goed geconserveerde doodshoofden vond. Zij was van rooden zandsteen, met gekartelde randen en 2 Nederlandsche el lang; de rand was 9

DOOR H. J. VAN DER MUNNIK

duim dik. Waartoe zij gediend had? Zeer waarschijnlijk voor de eerste Zendingen en Evangelie-predikers. Men heeft er ook gevonden in Engeland, ook in Groningen en Friesland; in het deksel was dan een Avondmaalskelk of iets dergelijks gegrift. De plaats, waar de kist stond, deed een andere bestemming vermoeden, want aan de Noordzijde der kerken werden in verre tijden begraven de ter dood veroordeelden en de zelfmoordenaars.

Maar de lezer wil denkkelijk wat zonniger onderwerp hooren en dus gaan we via een minneliedje, dat de vroegere verhouding tusschen Friezen en Gelderschen typeert, over naar den in de Meimaand door en door thuis zijnden Amor. Het liedje (van 1831) had o.m. deze regelen :

„Daar komt, daar komt een Vriesche kwant,
„En dat nog wel een predikant,
„Een Geldersch meisje rooven.

„Te wapen! Op! Ten strijde! Voort!
„Gij Gelre's wakkre zonen!
„Die maagdenroof gestraft, verstoord!
„Uw tanden moet gij toonen
„Met stok en vork en knots en zwaard
„De strijd is bloed en leven waard.”

De poëet (in zijn keuze van wapenen een echte Gelderschman = een jagersman) had minimaal succes: er was geen krijger te zien, de jongens waren bezig, op Hasselt en Leuven los te trekken. Dies kon „de slimme Vries” zijn gang gaan :

„Nu schiet hij toe en grijpt zijn buit,
„En loopt er Gelderland mee uit.”

En nu Amor in Gelderland. Die was vooral in actie in den Pinksternacht. De jongelingen namelijk maakten dan uit, welke meisjes een *strooman* verdienden. In optocht ging men, met den snaak van het dorp boven op een kar, te middernacht op weg. Waar een „in aanmerking komend” meisje woonde, werd een pop in een boom, op het dak of in den hooiberg gedeponeed. Dat hielp: een volgend jaar waren de meisjes meestal wel wat gedweeër tot vrijen. En wie dan een vrijster aan den haak sloeg, genoot van een

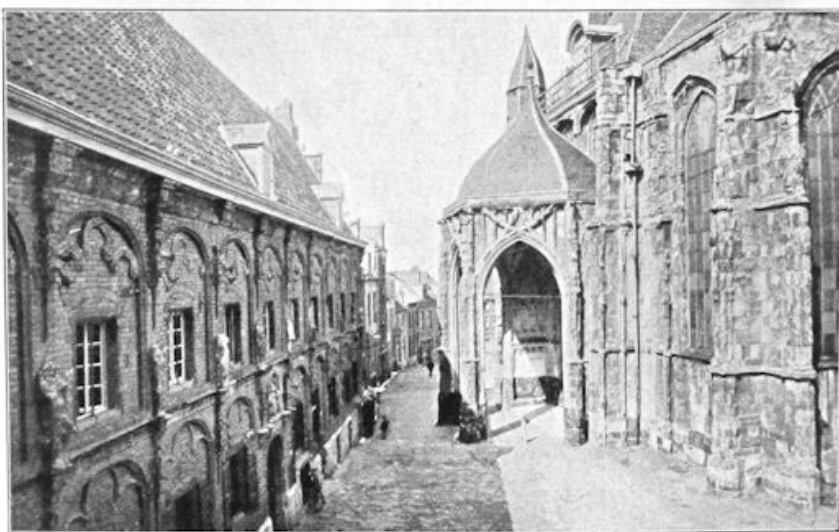

Stadhuis te Doesburg.

oud recht: het vrije gebruik van den room, dien zij 's middags gemolken had. Dan volgde de minnaar haar naar het weiveld, met een doek vol van de beste beschuit; onder een boom aten zij te zamen beschuit met room. Deze roompartij werd natuurlijk een vrijpartij, waarvan de ondergaande zon niet meer het einde vermocht te bestralen.....

Ook de vorming van Gelderland is niet buiten Amor omgegaan. Toen eens de schoone Beatrix, de erfdochter van den Graaf van Kleef en Teisterbant, op haar burcht te Nijmegen wandelde, zag zij een zwaan, trekken- de een bootje met een prachtigen ridder erin — à la Lohengrin dus. Dát was de ridder van wien zij gedroomd had, derhalve: een huwelijk. Toen de zonen volwassen waren, kreeg Dirk Teisterbant en Kleef, Koenraad kreeg Hessen, Godfried het graafschap van Loon. Op het wapen van Kleef is een schild, op dat van Hessen een ring en op dat van Loon een jachthoorn geschilderd, precies de emblemen, die pa bij zich had, toen hij achter den zwaan dreef.

Nu nog iets over de Geldersche vallei, omdat de verbinding van Amsterdam met den Rijn in de eerstvolgende jaren die streek in de aandacht zal brengen. Het merkwaardige is, dat die vallei vroeger een zeeboezem is geweest; men vindt er 7 tot 18 Meter onder A.P. zeeklei, daarboven lagen zeeschelpen (bij Veenendaal 7 Meter hoog) en daarboven veenlagen en zandgronden. Feitelijk is het een smal dal tusschen de heuvelen van het Gooi en de Veluwe, dat zich verwijdt naar de Zuiderzee en rijk is aan natuurschoon. In verre jaren werd het water langs de Kromme Eem in den Rijn gebracht; de Rijnverbinding zou dus een natuurlijken weg volgen als de Amsterdamsche wensch vervuld wordt. De afwatering der Geldersche vallei is een noodzakelijkheid, waar eeuwen naar verlangd is. Er was in 1921 een plan vastgesteld, maar tot uitvoering is het niet gekomen. Thans zal de Rijnverbinding wellicht de oplossing brengen langs anderen weg; het plan van 1921 was geraamd op bijna 2 miljoen gulden. In 1923 hoopte men, dat de berg papier over dit onderwerp zijn toppunt had bereikt. Men kan zich spiegelen aan Twente, waar het kanalenplan een dergelijken papierberg heeft geteeld.....

Latijnse School en Kerk te Nijmegen.